Cəmilə Bayram qızı MUXTAROVA,
Qərbi Kaspi Universiteti

Müşviq Hüseyn oğlu MUSTAFAYEV
Bakı Dövlət Universiteti, p.ü.f.d.

CİNSİ ZORAKILIĞA MƏRUZ QALMIŞ UŞAQLARIN SOSİAL-PSİXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN TƏHLİLİ (icmal)

Xülasə. Məqalədə günümüzün aktual problemlərindən olan cinsi zorakılığa məruz qalmış uşaqların sosial-psixoloji xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. Bu cür hadisələrlə rastlaşdıqda zorakılığa məruz qalan uşaqlara psixoloji yardım göstərilməli, həm də haqq-ədalətin bərqərar olunması üçün hüquqi tənzimləmə həyata keçirilməlidir. Adıçəkilən zorakılığa məruz qalmış uşaqların müəyyən olunması, bu halla üzləşdikdə necə davranmalı və bununla bağlı digər insanların da maariflənməsi həmin problemin nisbətən aradan qalxmasına köməklik göstərəcəkdir.
Açar sözlər: cinsi zorakılıq, uşaqların davranışı, uşaqların sosial-psixoloji xüsusiyyətləri.

UOT: 159.9
DOİ: https://doi.org/10.54414/LQUX4640

Elmi araşdırmanın məqsədi cinsi zorakılığa məruz qalmış uşaqların sosial-psixoloji xüsusiyyətini, bu halın müəyyən olunmasını və aradan qaldırılmasını, öyrənməkdən ibarətdir. Ədəbiyyatlara əsasən cinsi zorakılığa məruz qalmış uşaqların sosial-psixoloji xüsusiyyətləri təhlil edilmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin də dediyi kimi, uşaqlar bizim gələcəyimizdir. Gələcəyimizi düzgün, ədalətli və sağlam görmək istəyiriksə, buna uyğun olaraq da uşaqlarımızı düzgün böyütməli, baş verəcək bütün mənfi hallardan qorumağa çalışmalıyıq. [4]

Uşaqların düzgün tərbiyyə olunması, onların ətrafdakılara qarşı davranışı, ətrafdakıların onlara qarşı davranışının müəyyən olunması zəruri məsələlərdəndir. Uşaqların böyüdülməsi zaman baş verə biləcək ən xırda səhv həm onların gələcəyinə, həm də cəmiyyətə zərər vura bilər.

Uşaqlıqda baş verə biləcək zorakılıq hərəkətləri onları cəmiyyətdən ayrı düşən insan kimi, yaxud təhlükəli bir cinayətkar kimi də yetişdirə bilər. Uşaqlara verilən qayğı, sevgi, diqqəti onlar böyüdükləri zaman cəmiyyətə qaytarırlar. Uşaqlıq dövründə baş verən hər hansı zorakılıq hərəkətləri onların psixologiyasında ömür boyu mənfi izlər qoyur və bunun nəticəsi olaraq da cəmiyyətə aqressiya qaytarırlar.

Hazırki dövrdə statistika göstərir ki, uşaqlara qarşı olunan zorakılıq növlərindən olan cinsi zorakılıq sayında artım müşahidə olunur. Nəzərə alsaq ki, cinsi istismara məruz qalan uşaqların çoxu bunu gizlətməyə yönəlmiş olur, belə qənaətə gəlmək olar ki, bu zorakılığın qurbanlarının sayı statistikada göstəriləndən daha çoxdur.

Cinsi zorakılıq uşaqların həyatında həm bu günə, həm də gələcəyə ən çox təsir edən zorakılıq növlərindən biri olduğu üçün bu mövzunun araşdırılması, həm uşaqların, həm valideynlərin maarifləndirilməsi günümüzün ən vacib şərtlərindəndir. Nəinki uşaqlar və valideynlər, həmçinin tərbiyəçilər, müəllimlər, uşaqların həyatında rol oynayan digər üçüncü şəxslər də bu mövzuda məlumatlı olmalı, bu cür hallarda qarşı tərəflə necə davranılmasını bilməlidirlər.

Hər birimiz cəmiyyətin bir üzvü olaraq uşaqların qorunmasında, onların təhlükəsizliyinin təmin olunmasında, layiqli həyat şəraitində böyüməsində iştirak etməli, üzərimizə düşən öhdəliyi layiqli yerinə yetirməliyik.

Uşağa mənfi təsir edən iki anlayışı vardır ki, ona həm yol verməmək, həm də onları fərqləndirmək lazımdır: baxımsızlıq və istismar. Uşaq baxımsızlığı əsas şeylərdən məhrum olmağa aiddir. Uşaq istismarı isə uşağa zərər verən hərəkətlərdir. Baxımsız və ya zorakılığa məruz qalan uşaqlar yorğun, ac yaxud səliqəsiz görünür və ya fiziki xəsarətləri, psixoloji problemləri vardır. Bununla belə, onlar tamamilə normal da görünə bilərlər.

Uşaqlara qarşı törədilən zorakılığın üç növü vardır: [5]

1. Cinsi zorakılıq
2. Fiziki zorakılıq
3. Psixoloji zorakılıq.

Uşağa qarşı böyüklərin və ya əhəmiyyətli dərəcədə böyük və ya daha güclü uşağın cinsi həzz almasına xidmət edən hər hansı hərəkəti cinsi istismar (pedofiliya) hesab olunur. Buraya daxildir: [6]

- Uşağın vaginasına, anusuna və ya ağzına nüfuz etmək;
- Uşağa nüfuz etmədən, lakin cinsi niyyətlə toxunma;
- Cinsiyyət orqanlarını ifşa etmək və ya pornoqrafiya göstərmək;
- Uşağı başqa uşaqla cinsi əlaqədə olmağa məcbur etmək.

Cinsi istismarın cinsi oyunlarla heç bir əlaqəsi yoxdur. Cinsi oyun zamanı təqribən eyni yaşda olan uşaqlar heç bir məcburiyyət və ya hədə-qorxu gəlmədən bir-birinin cinsi orqanlarına toxunur. Uşaqlar arasında xüsusi vəziyyətin cinsi istismar olub-olmadığını qiymətləndirərkən yaş, ölçü və populyarlıq kimi qabiliyyət və güc fərqlərini qiymətləndirmək vacibdir. [2]

Təxminən qızların 12-25 faizi, oğlanların 8-10 faizi 18 yaşına çatdıqda cinsi istismara məruz qalır. Cinayətkarların əksəriyyəti uşaqların yaxın ətraflarından gəlir: çox vaxt ögey ata, dayı və ya ananın partnyoru olur. Qadınlar tərəfindən törədilən cinsi zorakılığa az-az hallarda rast gəlinə bilər. [5]

Davranışdakı dəyişikliklər cinsi istismarın ümumi əlamətləridir. Onlar birdən görünə və həddindən artıq nisbətlər ala bilərlər. Uşaqlar aqressiv və ya qapalı ola bilər, ya da fobiyalar və ya yuxu pozuntuları inkişaf edə bilər. Cinsi istismara məruz qalan uşaqlar başqalarına həddindən artıq toxunma və ya qeyri-adekvat toxunma kimi cinsi davranışlarda iştirak edirlər. Valideyn və ya başqa bir ailə üzvü tərəfindən zorakılığa məruz qalan uşaqlarda ziddiyyətli hisslər ola bilər.

Zorakılığa məruz qalan uşaq özünü günahkar, utanc və ya çaşqın hiss edə bilər. Uşaq zorakılıq barədə kiməsə danışmaqdan qorxa bilər, xüsusən də zorakılıq edən valideyn, digər qohum və ya ailə dostudursa. Buna görə də aşağıda qeyd olunanları izləmək çox vacibdir: [7]

- Dostlardan və ya adi fəaliyyətlərdən uzaqlaşma
- Davranış dəyişiklikləri - məsələn, təcavüz, qəzəb, düşmənçilik və ya hiperaktivlik - və ya məktəb performansındakı dəyişikliklər
- Depressiya, narahatlıq və ya qeyri-adi qorxular və ya qəfil özünə inam itkisi
- Yuxu problemləri və kabuslar
- Tez-tez məktəbdən yayınma.
- Üsyankar və ya itaətkar davranış.
- Özünə zərər vermə və ya intihara cəhd.

Xəbərdarlıq əlamətlərinin olması mütləq uşağın zorakılığa məruz qalması demək deyil. Bu əlamətlər həyəcan siqnalı kimi görünməlidir və şübhə varsa, araşdırma aparılmalıdır. [6]

Cinsi istismar fiziki zərərlə nəticələnə bilər. Uşaqlar qançır və ya yırtıla bilər, ya da cinsiyyət orqanlarından, anusdan və ya ağızdan qanaxma ola bilər. Genital və ya rektal zədələr yerimək və ya oturmaqda çətinlik yarada bilər.[3]

Qızlarda vaginal sahədə axıntı, qanaxma və ya qaşınma ola bilər. Qonoreya, xlamidiya, insan immun çatışmazlığı virusu (HİV) infeksiyası və ya digər infeksiyalar kimi cinsi yolla ötürülən xəstəliklər də mümkündür. Hamiləlik də baş verə bilər. [2]

Zorakılığa məruz qalan uşaqlar zorakılığın həyatın normal bir hissəsi olduğunu düşünə bilər və buna görə də bu barədə danışmazlar. Cinsi zorakılığa məruz qalan uşaqlar utandıqları, təhdidlərdən qorxduqları və hətta buna layiq olduqlarını hiss etdikləri üçün irəli getmək istəmirlər. Cinsi zorakılığa məruz qalan uşaqlar, təcavüz edənə danışmamaq üçün and içməli ola bilərlər. Yaxud onlar o qədər travma alırlar ki, sui-istifadə haqqında danışa bilmirlər və ya birbaşa soruşduqda bunu inkar edə bilmirlər.[5]

Uşaq ikən fiziki və ya cinsi zorakılığa məruz qalan böyüklər də öz uşaqlarına təcavüz etmək ehtimalı daha yüksəkdir. Burdan da belə nəticə çıxarmaq olar ki, zorakılığa məruz qalan uşaqlar həm də gələcəyin potensial cinayətkarı ola bilər. Deməli cinayətkar təkcə bir uşağa qarşı zorakılıq cinayətini törətmir, həm də gələcəkdəki uşaqlara qarşı yarana biləcək təhlükənin əsasını qoymuş olur.[7]

Cinsi zorakılıq hadisəsi uşaq və ya şahid hadisəni təsvir edəndə üzə çıxır. Ancaq uşaqların

əksəriyyəti cinsi hərəkətlər haqqında danışmaqdan çəkindiyi üçün bəzən şübhə yalnız uşaq özünü gözə çarpan şəkildə apardıqda yaranır. [6]

Həkimlər uşağın cinsi istismara məruz qalmasından şübhələnirlərsə, uşağı müayinə edirlər. Bu zaman tibb müəssisəsinə gəlişi arasında 96 saatdan az vaxt keçərsə, həkimlər bədən mayelərinin və dəri səthlərinin tamponları vasitəsilə mümkün cinsi əlaqəyə dair qəti sübut toplamaq üçün uşağı müayinə edirlər. Bu sübutlar toplusu cinsi cinayətlər üzrə məhkəmə tibbi dəstindən istifadə edərək yaradılır. Görünən xəsarətlər fotoşəkillərlə sənədləşdirilir. Uşaqların cinsi istismarı problemi ilə məşğul olan həkimlər bəzən bu vəzifələr üçün çağırılır. Cinsi yolla keçən xəstəliklər üçün testlər və lazım olduqda hamiləlik testi də aparılır. [3]

2018-ci ildə ABŞ-da Uşaq Mühafizə Xidmətlərinə 4,3 milyon şübhəli uşaq zorakılığı hadisəsi bildirildi. Bu hesabatların təqribən 2,4 milyonu ətraflı araşdırılıb və 678 minə yaxın zorakılığa və ya baxımsızlığa məruz qalan uşaq müəyyən edilib. 2018-ci ildə müəyyən edilən uşaqların 60,8 faizi baxımsızlıq (o cümlədən tibbi baxımsızlıq), 10,7 faizi fiziki, 7 faizi isə cinsi zorakılığa məruz qalıb. Təəssüf ki, bir çox uşaqlar da (15,5%) müxtəlif zorakılığın qurbanı olublar. 2018-ci ildə ABŞ-da təxminən 1770 uşaq baxımsızlıq və ya zorakılıq nəticəsində dünyasını dəyişib, onların təxminən dörddə üçü 1 yaşından kiçik uşaqlar olub. [7]

Azərbaycanda müxtəlif problemlərlə üzləşən uşaqlara köməklik göstərən və 2009-cu ildə yaradılan "Azərbaycan Uşaq Qaynar Xətti" xidməti mövcuddur. AUQX tərəfindən təqdim edilən 2021-ci ilin hesabatında 5300-dən çox müraciət daxil olmuşdur. Həmçinin ailələrdə psixoloji və fiziki zorakılıq halları ilə bağlı 414 müraciət daxil olmuşdur. Nəzər yetirsək, həm yeni hesabatda, həm də əvvəlki illərin hesabatlarında cinsi zorakılıqla bağlı heç bir müraciət daxil olmamışdır.[8]

Ölkəmizin qanunvericiliyinə nəzər yetirsək, bu cür əməllərin cinayət məsuliyyətinə səbəb olduğunu aydın şəkildə görə bilərik. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 149-cu maddəsində yetkinlik yaşına çatmayanlara qarşı törədilən zorlama hərəkətinin on ildən on beş ilədək azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə cəzalandırılması qeyd olunmuşdur. [1]

Məqalədə qeyd edilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, cinsi zorakılığa məruz qalan uşaqlar mühüm psixoloji sarsıntı keçirir, özlərinə qapanır və bunu gizlətməyə çalışırlar. Cinsi zorakılığa məruz qalan uşaqların olduğu ailələr 21-ci əsrdə yaşamağımıza baxmayaraq bu cür halları gizlətməyə meyillidirlər. Belə hallar gizlədilməməli, əksinə aşkar olunmalı, müəyyən tədbirlər görünməli, qarşısı alınmalıdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi
2. Carsten Spitzer, Hans Yorgen Qrab, "Kindesmisshandlung" 2012, 432 p.
3. Dr.med. Bernd Herrmann, Prof.dr.med. Reinhard Dettmeyer, Dr.med. Sibylle Banaschak, Prof.dr.med. Ute Thyen, "Kindesmisshandlung" 2022, 506 p.
4. https://mod.gov.az/az/pre/31123.html
5. https://www.aufarbeitungskommission.de/kommission/aufarbeitung/sexueller-kindesmissbrauch/
6. https://dejure.org/gesetze/StGB/177.html
7. https://www.silkeneumaier.de/blog-psychotherapie-coaching-stressbewaeltigung-burnout-mobbing-drama-stress/selbstfuersorge/447-ueber-kindesmisshandlung-kindesmissbrauch-und-selbstmitgefuehl
8. https://azerbaijan-news.az/az/posts/detail/azerbaycan-usaq-qaynar-xetti-2021-ci-ile-olan-hesabati-teqdim-edib-1643228076

Джамиля Байрам кызы МУХТАРОВА,
Западно-Каспийский университет

Мушвиг Гусейн оглы МУСТАФАЕВ
Бакинский Государственный Университет, к.э.н.

АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ДЕТЕЙ, ПОДВЕРГШИХСЯ СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛИЮ

Резюме

В статье рассматриваются социально-психологические особенности детей, подвергшихся сексуальному насилию, что является одной из актуальных проблем. В случае таких инцидентов детям, пострадавшим от жестокого обращения, должна быть оказана психологическая помощь, а для обеспечения справедливости должно быть реализовано правовое регулирование. Выявление вышеупомянутых детей, подвергшихся насилию, как вести себя в этой ситуации и информирование об этом других людей поможет относительно устранить эту проблему.
Ключевые слова: сексуальное насилие, поведение детей, социально-психологические особенности детей.

Jamila Bayram MUKHTAROVA
Western Caspian University

Mushvig Huseyn MUSTAFAYEV
Baku State University, Ph.D

ANALYSIS OF THE SOCIAL-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CHILDREN EXPOSED TO SEXUAL VIOLENCE

Summary

The article examines the socio-psychological characteristics of children who have been subjected to sexual violence, which is one of the current problems. In the event of such incidents, psychological assistance should be provided to abused children, and legal regulation should be implemented to ensure justice. Identifying the aforementioned abused children, how to behave when faced with this situation, and educating other people about it will help to relatively eliminate that problem.
Keywords: sexual violence, children's behavior, children's socio-psychological characteristics.

Daxil olub: 02.01.2023.